

NAGEL'İN EPİSTEMİK-ERİŞİMSİZLİK SİMETRİSİ VARSAYIMI ÜZERİNE*

Nazım GÖKEL**

ÖZ

Nagel'in artık bir klasik haline gelmiş olan "Yarasa Olmak Nasıl Bir Şeydir?" makalesinin belki de en önemli yanı onun makalenin en kritik noktasında yaptığı bir tespite dayanır: olgular ve temsil sistemleri arasındaki ilişki. Temsil sistemleri o temsilleri üreten varlıkların kavramsal kaynakları ile sınırlandırılmıştır; bu durumda, insanların temsil sistemleri söz konusu olduğunda, bu temsil sistemlerinin temsil edemeyeceği, insani olarak erişilemez olguların var olabileceğini kabul etmek durumunda kalırız. Nagel, bu fikirle bağlantılı olarak, insanların zihinsel yapılarının kısıtlamaları dolayısıyla kendi türü dışındaki yarasa veya Marslı gibi varlıkların bilinçli deneyimlerini kavrayamayacaklarını, bunun aynı şekilde yarasa ve Marslılar için de geçerli bir durum olduğunu iddia eder. Nagel'in gerçekçi sezgilerle temellendirmeye çalıştığı bu epistemik-erişimsizlik simetrisi varsayımının sorunu olduğuna inanıyorum. İlk bölümde, Nagel'in bu konu ile bağlantılı görüşlerini özetlemeye çalışacağım. İkinci bölümde, Nagel'in öne sürdüğü modele alternatif olarak bir karşı-model sunulabileceğini iddia edeceğim. Benim görüşüme göre, eğer insani olarak erişilemez olguların varlığını ve bu olguları gözlemleyebilecek/anlayabilecek olanaklı nesnelere erişilebilirlik kabul edilecekse, bir adım daha atarak şu olasılığı da göz önünde bulundurmalıyız: "İnsani olarak erişilemez olgular/durumlar" kategorisinin içinde başka türdeki bir olanaklı nesnenin insani, Marslı, vb., türdeki nesnelere bakış açılarına o türden varlıklara dönüşmeden erişilebilirliği durumu olabilir. Bu durumda, Nagel'in vurgulamak istediği öznel olguların varlığının önemi şüpheli bir duruma düşer; çünkü bu karşı modele göre bir varlık yabancı olduğu türün deneyim içeriklerine erişebilir.

Anahtar Kelimeler: Nagel, Bilinçli Deneyim, İndirgeme, Epistemik-Erişim, Öznelik

ON NAGEL'S ASSUMPTION OF THE SYMMETRY OF EPISTEMIC- INACCESSIBILITY

ABSTRACT

Arguably one of the most important elements of Nagel's classical paper "What is it like to be a bat?" originates from his observation in the critical turn of the paper: The relation between facts and systems of representation. Systems of representation are limited by the conceptual resources of beings those of which produce those representations. In that case, we must accept the fact that, while speaking about humane systems of representations, there might be humanly inaccessible facts that cannot be represented by those systems of representation. In line with this idea, Nagel claims that human beings, due to the limitations of the structure of their minds, can't understand conscious experiences of different species as that of bats or Martians, the same situation applies for bats and Martians if they tried to understand what it is like to be one of us. I believe that Nagel's assumption of the symmetry of epistemic-inaccessibility, which is backed up with realist intuitions, has its own troubles. In the first section, I will sum up Nagel's views concerning the topic of this paper. In the second section, I will argue for the claim that a counter-model to Nagel's suggested model is conceivable. According to my view, if we must follow the realist intuitions and accept the existence of humanly inaccessible facts plus the existence of possible beings who can observe/understand those facts, then we must take a further step and take into the consideration of what follows: It might be the case that, among those humanly inaccessible facts, a possible being of a different type can have an epistemic access to those points of views of other type of beings such as human beings, Martians, etc., without becoming one of those types of beings. In this case, Nagel's emphasis on the significance of the existence of subjective facts sounds somewhat dubious; because, according to this counter-model, a being alien to another type of organism can have access to the contents of experience of that organism.

Keywords: Nagel, Conscious Experience, Reduction, Epistemic-Access, Subjectivity

* Bu makalede geçen İngilizce metinlerden Türkçeye çevirilerin hepsi bana aittir. Aksi belirtilmediği takdirde, çeviri metnin içinde geçen italik vurgular yazara aittir. Ayrıca, bu makalenin hakemlerine, yorum ve eleştirileri için teşekkür ederim.

** Dr. Öğr. Üyesi. Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Kilis, TR. ORCID: 0000-0003-4356-8563. E-mail: ngokel@yahoo.com

FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)

2021 Bahar, sayı: 31, ss. 51-69

Makalenin geliş tarihi: 26.02.2021

Makalenin kabul tarihi 22.03.2021

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/flsf>

FLSF (Journal of Philosophy and Social Sciences)

Spring 2021, issue: 31, pp.: 51-69

Submission Date: 26 February 2021

Approval Date: 22 March 2021

ISSN 2618-5784

Nagel'in artık bir klasik haline gelmiş olan çalışmasının¹ en önemli yanlarından birisi onun olgular ve kavramsal şemalar/temsil sistemleri arasındaki ilişkiye odaklanarak yaptığı şu tespite dayanır:² Çoğu zaman, temsil sistemleri vasıtasıyla nesnel düzeyde erişimimiz olan bir olguya yönelik bir kavram oluşturabilir, bu kavramı dil içerisinde bir terim ile ifade ederek dil kullanan varlıklar arasında bir dolaşıma sokabilir, en nihayetinde de o olguya yönelik bilimsel çalışmalarda bulunabiliriz; fakat buradan hareketle insanların karşılaştığı her olguyu kendi insani temsil sisteminde bir kavram ile karşılayabileceği gibi bir yanılmanın kurbanı da olmamız gerekir, zira Nagel'in deyimiyle "insani olarak erişilemez olgular" da mevcut olabilir.³ Bu kritik tespit ile bağlantılı olarak, Nagel insan türündeki varlıkların kendilerinden farklı türdeki bir yarasa veya bir Marslının bilinçli deneyimlerini anlamlandıramayacağını, aynı şekilde o türden varlıkların da bir insanın içinden geçtiği bilinçli deneyimlere bir anlam veremeyeceğini açık bir biçimde ifade eder. Bu makalenin ilk bölümünde, Nagel'in özellikle bu iki fikrini ayrıntılı bir şekilde sunmaya çalışacağım. İkinci bölümde, Nagel'in bu birbiriyle bağlantılı fikirler vasıtasıyla bize sunduğu modeli kısaca açıklayacak, daha sonrasında ise bir karşı-model geliştirerek onun argümanındaki bir zayıflığı göstermeye çalışacağım: [Nagel'in düşüncesine göre] Başka türdeki varlıkların (örneğin, bir Marslının) bizimle aynı talihi paylaştığını,⁴ yani bizim onların bilinçli deneyimlerini anlayamadığımız gibi onların da bizim bilinçli deneyimlerimizi anlayamadığını iddia etmek için bu varlıkların yaşadığı dünyaların da dahil olduğu bütün olanaklı dünyalar arasında epistemik bir erişimsizlik simetrisi olduğunu varsaymak gerekir. Nagel'in varsayımının aksine, bana göre ise, (i) bütün olanaklı dünyalar arasında böyle bir epistemik erişimsizlik simetrisi olmayabilir, ve bu durumda (ii) diğer varlıkların sakini olduğu dünya veya dünyalara epistemik erişimi olan bir varlık eğer düşünülebilir, diğer deyişle, o varlığın sakini olduğu böyle bir olanaklı dünya mantıksal bir çelişki içermeyebilir; sonuçta bilinçli deneyimlerin en köklü özelliği olan öznellik özelliği şaibeli bir duruma düşer: Nagel'in öznel olduğunu düşündüğü olgular onun sandığı kadar "öznel" olmayabilirler. Sonuç bölümünde ise, bu düşüncelerden hareketle Nagel'in modeline içkin olan bazı

¹ İlk defa 1974'te yayınlanan "What is it like to be a bat?" makalesi daha sonra aynı başlıkla, Thomas Nagel, "What is it like to be a bat?", *Mortal Questions* kitabının içinde, Cambridge University Press: Cambridge, 1979b/2013, s. 165-180, tekrar yayınlanmıştır. Bu makale boyunca bu basım esas alınarak referans verilecektir.

² Thomas Nagel, (1979b) "What is it like to be a bat?", s. 171.

³ Thomas Nagel, (1979b) "What is it like to be a bat?", s. 171; ayrıca bkz., Thomas Nagel, "Pansychism", *Mortal Questions* kitabının içinde, Cambridge University Press: Cambridge, [England]; New York, 1979c/2013, s. 181-195; Thomas Nagel, "Subjective and Objective", *Mortal Questions* kitabının içinde, Cambridge University Press: Cambridge, [England]; New York, 1979d/2013, s. 196-213.

⁴ Thomas Nagel, (1979b) "What is it like to be a bat?", s. 170.

gizli varsayımları eleştirel bir şekilde incelemeyi, Nagel'in modelinin en zayıf yönlerini mercek altına alarak birkaç önemli saptama yapmayı hedefliyorum; umulur ki bu saptamalar bu literatürde yanlış giden bir noktaya işaret etsin.

I. Nagel'in Modeli: Olgular ve Temsil Sistemleri

Nagel'a göre, Psiko-Fiziksel Özdeşlik Kuramı, İşlevselcilik gibi kuramların önemli bir çıkmazı bulunmaktadır. Bu kuramlara göre, "su=H₂O", "gen=DNA", vb., özdeşlik cümleleri ile "zihinsel hal=beyin hali", "zihinsel hal=işlevsel hal" gibi özdeşlik cümleleri arasında indirgeme mantığı açısından hiçbir fark yoktur.⁵ Nagel'in görüşüne göre ise, ilk türdeki özdeşlik cümleleri ile ikinci türdeki özdeşlik cümleleri arasında esasi bir fark mevcuttur.⁶ İlk türdeki özdeşlik cümleleri, ilkesel olarak farklı türdeki zihinler tarafından gözlemlenebilecek olan bir nesnenin farklı *görünümlerinin* altındaki esasi mahiyetini, yani nesnenin gerçekte olduğu halini, nesnenin *gerçekliğini* herhangi bir spesifik türdeki (insan türü, yarasa türü, uzaylı türü, vb.) bakış açısından olabildiğince bağımsız, nesnel bir biçimde açıklamayı hedefler. Bu noktada, sözgelişi suyun veya yıldırımın insanlara nasıl görüldüğünden bihaber olan, hatta hiçbir görsel algı yetisi bulunmayan bir uzaylı bile "su=H₂O", "gen=DNA", vb., özdeşlik cümlelerinde ifade edilen gönderimleri anlayabilir; çünkü her ne kadar bir insan dilinde formüle edilmiş olsa da bu terimler en nihayetinde varlığı herhangi bir bakış açısına bağlı olmayan nesnel olgulara gönderimde bulunur. Bu açıdan bakıldığında, Marslı bir bilimci de insanı insan yapan fiziki öğeleri inceleyebilir ve nesnel-fiziki düzeyde insan türündeki varlıklar hakkında bir bilgi edinebilir.⁷ Fakat, ikinci türdeki özdeşlik cümlelerinde aynı yöntem, yani görünüşlerden gerçekliğe ulaşma yöntemi

⁵ A.g.e, s. 165, dipnot 1.

⁶ Bu görüşe karşıt bir görüş olarak bkz. David Lewis, "An Argument for the Identity Theory", *Journal of Philosophy* 63 (1966), s. 17-25; David Lewis, "Psychophysical and Theoretical Identifications", *Australasian Journal of Philosophy* 50/3 (1972), s. 249-258; David Lewis, "What Experience Teaches", *Papers in Metaphysics and Epistemology* vol. II kitabının içinde, Cambridge University Press: Cambridge, UK; New York, USA, 1999a, s. 262-290; David Lewis, "Reduction of Mind", *Papers in Metaphysics and Epistemology* vol. II kitabının içinde, Cambridge University Press: Cambridge, UK; New York, USA, 1999b, s. 291-324. Daha önceden Frege, "a=a" ve "a=b" formundaki özdeşlik cümleleri arasındaki farkın gönderim boyutunda olmadığını, anlam boyutunda olduğunu ifade etmişti (Bkz., Gottlob Frege, (1892) "On Sinn and Bedeutung", Beaney (Ed) *The Frege Reader* kitabının içinde, Blackwell Publishers: Oxford, 1997, s. 151-171). Nagel ise Frege'den farklı olarak görünüşte form olarak aynı olan "su=H₂O" ve "zihinsel hal=beyin hali" gibi "a=b" formundaki özdeşlik cümlelerinin arasında anlamsal farklılık haricinde başka türden bir farklılığın altını çizer. Bu konuyu daha önce başka bir makalede ayrıntılı olarak ele almıştım, bkz. Nazım Göknel, "İşlevselci-Tip Özdeşliği Kuramı ve Bilinç Sorunu", *Beytülhikme* 10/3 (2020), s. 843-870.

⁷ Thomas Nagel, (1979b) "What is it like to be a bat?", s. 172-173.

anlamını kaybeder gibi görünür,⁸ çünkü bir var olan olarak bir insanın, bir yarasanın, bir Marslının, vb., organizmaların nesnel taraflarının haricinde o türdeki varlıkların o türde var olmalarını sağlayan türe özgü bilinçli deneyimler söz konusudur; bu bilinçli deneyimler o varlıkların öznel cihetini tesis eder. Nagel'a göre, yönelimsel ve bilişsel hallerden farklı olarak⁹ bazı zihinsel haller vardır ki bu zihinsel hallerin tanımlanmasında [o organizma için] o hallere içkin olarak o-halde-olmanın-mahiyeti diye bir şeyin varlığından söz edilmesi gerekir.¹⁰ Daha genel bir ifadeyle, bütün bu türden deneyim içeriklerinin taşıyıcısı olan X-türündeki bir varlık için X-olarak-var-olmanın-mahiyeti diye bir şeyin varlığından da söz etmek durumundayız.¹¹

"Fakat form her ne kadar değişiklik gösterebilse de bir organizmanın *asgari düzeyde* bilinçli bir deneyime sahip olması temel olarak o organizma *olmak* gibi bir şeyin mevcut olması anlamına gelir... [T]emel olarak bir organizma ancak ve ancak o organizma *olmak* gibi bir şey var ise—o organizma

⁸ A.g.e., s. 174.

⁹ A.g.e., s. 166-167.

¹⁰ A.g.e., s. 175. Ayrıca bkz., Thomas Nagel, "Brain Bisection and the Unity of Consciousness", *Mortal Questions* kitabının içinde, Cambridge University Press: Cambridge, [England]; New York, 1979a/2013, s. 160.

¹¹ Burada birkaç önemli noktadan bahsetmek istiyorum: (i) Nagel, makalesinde kullanılan "what it is *like*" İngilizce ifadesinin yanıtıcı olabileceğine dikkat çeker; çünkü bu ifade karşındaki varlığın içinde bulunduğu deneyim halinin "bendeki benzer karşılığı" veya "benim deneyimimde neye benzediği" olarak anlaşılabilir; halbuki Nagel'in bu ifade ile kastı (a) herhangi bir bilinç sahibi varlığın içinde bulunduğu deneyim halinin "öznenin kendisi için nasıl bir şey olduğudur" (Nagel, 1979b, s. 170, dipnot 6), (b) ayrıca şu da unutulmamalıdır ki bu ifadeyi karşındaki varlığın içinde bulunduğu halin "bendeki benzer karşılığı" olarak ele aldığımız zaman evrendeki her türlü varlığın deneyim içeriklerinin bir şekilde benim sahip olduğum deneyim içerikleri cinsinden betimlenebileceği gibi bir varsayımda bulunmuş oluruz, bu ise hiç de gerçekçi bir sezgi değildir (Nagel, 1979b, s. 170); (ii) Nagel'in "what-it-is-like-to-be-X" ifadesine karşılık olarak bazı yerlerde bir organizmanın belirli bir anda içinde bulunduğu deneyim halinden, sözgelisi evinin anahtarını bir yerde *unutup*, evine tekrar nasıl gireceği konusunda *endişe ederken* yaşadığı deneyimlerden bahsederken "X-için-F-halinde-olmanın-nasılığı" ve "X-için-F-halinde-olmanın-mahiyeti" gibi terimleri kullanacağım. Bir organizmanın belirli bir anda içinde bulunduğu deneyim halinden ziyade, bütün bu içinde bulunduğu deneyim hallerinin taşıyıcısı/sahibi olan varlıktan genel anlamda bahsederken "X-için-X-olarak-var-olmanın-nasılığı" ve "X-için-X-olarak-var-olmanın-mahiyeti" gibi terimleri kullanacağım. Kısacası, Nagel'in "o organizma *olmak* gibi bir şey var ise—o organizma *için* ("öyle bir organizma" çn.) *olmak* gibi bir şey var ise" (Nagel, 1979b, s. 166) ifadesinin, "X-için-X-olmanın-nasıl-bir-şey-olduğu" ifadesinin içerisindeki varlık yüklemine vurgulayarak "X-için-X-olarak-var-olmanın-nasılığı" ifadesi ile eş olarak yorumlayacağım. Bu şekilde yorumlamamın sebebi ise Nagel'in makale boyunca geliştirmeye çalışacağı şu düşünceyi yakalamak içindir: Bilinçli deneyimler organizmaları sadece "bilinçli" kılmaz; aynı zamanda bu bilinçli deneyimler evrendeki *bilinçli olarak var olan türleri* de belirler.

için ("öyle bir organizma" çn.) olmak gibi bir şey var ise—, bilinçli zihinsel hallere sahiptir."¹²

"İlk olarak, öznel ve nesnel olan arasındaki ilişkiye veya *pour soi* ve *en soi* arasındaki ilişkiye gönderim yaparak açıklamak yerine sorunu bir şekilde daha ayrıntılı olarak ifade etmeye çalışmak istiyorum. Bu hiç de kolay değildir. Bir X olmanın nasıl bir şey olduğu hakkındaki olgular çok tuhaftır; öyle tuhaftır ki bazıları bunların gerçekliğinden veya bunlar hakkındaki iddiaların öneminden şüphe duymaya eğilimli olabilir."¹³

Nagel'a göre, nasıl bir Marslı bilimci veya bir yarasa [bir insan için] bir-insan-olarak-var-olmanın-mahiyetine öznel-epistemik bir erişimi¹⁴ olamaması nedeniyle insan türündeki varlıkları bu öznel düzeyde anlayamayacak ve bilemeyecekse, aynı şekilde biz insanlar da karşımızdaki Marslının veya yarasanın iç dünyasına vakıf olamayacak, onlar hakkında öznel düzeyde bir bilgi edinemeyeceğiz. İlkesel olarak, bir organizma aynı türdeki diğer bir organizmanın yaşadığı deneyimi kısmen anlayabilir,¹⁵ sözgelişi bir insan diğer bir insanın içinden geçtiği deneyim halini en azından kendisi birebir yaşamamış olsa da kendi deneyiminde onun yaşadığı deneyime benzer bir nitelik bularak hayal gücüyle o deneyim halinin nasıl bir şey olduğunu kendi zihninde canlandırabilir. Yalnız, türler arasındaki fark arttıkça bunu gerçekleştirmek zorlaşır; bir noktada çaresiz bir durumda kalabiliriz.¹⁶ Böyle bir noktaya ulaştığımızda, X hakkında ne özel olarak onun sahip olduğu deneyimler hakkında ne de genel olarak X-olarak-var-olmanın-mahiyeti hakkında hiçbir bilgi, fikir veya kavram sahibi olmadığımızı söylemek durumunda kalırız.¹⁷ Kısacası, insanın hayal gücü ne kadar zengin olursa olsun, en nihayetinde insan

¹² Thomas Nagel, (1979b) "What is it like to be a bat?", s. 166. Burada en azından bir dipnotta iki noktayı vurgulamak istiyorum: (i) Nagel'in özellikle bir organizmanın bilinçli bir deneyime sahip olmasını o organizma olmak gibi bir şeyin mevcudiyetine bağladığı tanımı özgün bir tanım değildir (Nagel, 1979b, s. 166); çünkü bu fikir daha önce Farrell (1950) ve Sprigge (1971) tarafından üstelik farklı bir bağlamda değil, yine bilince dair sorular bağlamında dile getirilmiştir. Ayrıca bkz., Thomas Nagel, *The View From Nowhere*, Oxford University Press: New York, 1986, s. 15, dipnot 2; (ii) Nagel bu makale boyunca (Nagel 1979b) bilinçli deneyimleri hep bir organizmaya bağlı olan haller olarak inceler; fakat daha sonraki bir çalışmasında bir organizmanın *gerçek anlamda* bilinçli zihinsel hallere, yani bir bakış açısına sahip olup olmaması hakkında şüpheli bir tavır sergiler. Bkz., Thomas Nagel, (1979c) "Pansychism", s. 189-193.

¹³ Thomas Nagel, (1979b) "What is it like to be a bat?", s. 168.; ayrıca krş., Jean-Paul Sartre, *Being and Nothingness: An Essay on Phenomenological Ontology*, transl. by Hazel E. Barnes, Routledge: London, 2003.

¹⁴ Nagel, kendi metninde sadece "erişim" (İng., "access") kelimesini kullanmıştır (Nagel, 1979b, s. 170). Burada, bir yorumda bulunuyorum. Bu yorumu ikinci bölümde ayrıntılarıyla açıklayacağım.

¹⁵ Thomas Nagel, (1979b) "What is it like to be a bat?", s. 172, dipnot 8.

¹⁶ A.g.e, s. 172.

¹⁷ A.g.e., s. 172.

türüne ait olan düşünsel imkanlar tüketilecektir; bu noktaya varıldığında insani olan düşünsel yapı kökten değiştirilmeden, yani *insanlıktan* çıkmadan *yarasalığın*, bir-yarasa-için-bir-yarasa-olarak-var-olmanın mahiyeti anlaşılamayacaktır. Bir insan bir insan olarak kaldığı sürece sadece bir insan için bir yarasa olarak davranmanın nasıl bir şey olacağına dair kabaca bir mefhum oluşturabilir, bunun ötesine geçemez.¹⁸ Bu noktada, bizim karşılaştığımız bu durumun aynısının tür olarak bizden farklı olan organizmalar için de geçerli olduğunu görürüz:

Eğer bir kişi tam mahiyetini muhtemelen kavrayamayacağımız bu gibi olguların varlığına inanabileceğimizi reddetme yönünde bir eğilim içindeyse, yarasalar hakkında düşünürken bizim düşüğümüz durum ile bizim gibi olmanın nasıl bir şey olduğuna ilişkin bir mefhum üretmeye çalışan akıllı yarasaların veya Marslıların düşebileceği durumun hemen hemen aynı durum olduğunu düşünmelidir. *Onların zihinlerinin yapısı onların başarısını imkânsız kılabılır*, fakat bizim gibi olmak diye kesin bir şeyin olmadığı, sadece belirli genel türdeki zihinsel hallerin (belki de algı ve iştah gibi her ikimiz için ortak kavramlar olabilir, belki de olmayabilir) bize atfedilebileceği sonucuna ulaşmaları durumunda bir yanlışa düşüklerini biliriz. Onların böylesi bir şüpheci sonuca ulaşmalarının yanlış olacağını biliriz, zira *bizler bizim gibi olmanın nasıl bir şey olduğunu biliriz*.¹⁹

İnsan türündeki varlıkları "X" ile sembolize edelim, insan türü dışındaki başka bir varlığı ise "Y" ile sembolize edelim. Nagel'a göre, nasıl ki X-türündeki varlıklar olarak [yani, insanlar olarak] (i) ne spesifik olarak Y-için-F-halinde-olmanın mahiyetine dair (ii) ne de genel olarak Y-için-Y-olarak-var-olmanın mahiyetine dair herhangi bir öznel-epistemik erişimimiz söz konusu değilse, aynı şekilde bizim türümüzün dışındaki bu türden varlıkların da spesifik olarak bizim insan olarak yaşadığımız bilinçli deneyimlere, genel olarak da bir-insan-için-bir-insan-olarak-var-olmanın-mahiyetine öznel-epistemik bir erişimi bulunmayacaktır. Nagel, türler arasındaki bu öznel-epistemik erişimsizlik simetrisinden bahsettikten hemen sonra çok önemli bir ilişkinin açıklığa kavuşturulması gerektiğini iddia eder: Olgular ve Kavramsal Şemalar/Temsil Sistemleri arasındaki ilişki.²⁰ Çoğu zaman, nesnel-epistemik erişimimiz olan bir

¹⁸ A.g.e., s. 169-170.

¹⁹ A.g.e., s. 170. İtalik vurgular bana aittir.

²⁰ A.g.e., s. 171. Nagel'in bu gerçekçi tespitinin yansımaları için ayrıca bkz., Thomas Nagel, (1979c) "Pansychism", s. 181-195; Thomas Nagel, (1979d) "Subjective and Objective", s. 196-213.

olgu hakkında bir kavram oluşturabilir, dil içerisinde bir terim vasıtasıyla onu temsil ederek aynı dili kullanan varlıklar arasında bu kavramı bir dolaşıma sokabiliriz, bir noktada o olgu hakkındaki bilimsel araştırmaların kapısını da bu şekilde açmış oluruz; fakat buradan hareketle insanların karşılaştığı her olguyu kendi insani temsil sistemindeki bir kavram ile karşılayabileceği gibi bir yanılmanın kurbanı da olmamamız gerekir, zira Nagel'in deyimiyile "insani olarak erişilemez olgular" da mevcut olabilir.²¹ Nagel, bu noktaya ulaşmak için iki farklı senaryo üzerinde durur. (i) "Eğer Cantor sonluötesi sayıları keşfetmeden önce Kara Ölüm herkesi yok etmiş olsaydı, yine de sonluötesi sayılar var olurdu";²² buradan hareketle şunu söyleyebiliriz: insani varlıkların sonluluğu düşünüldüğünde, insanların bazı olguları temsil edebilmek için gerekli olan bazı kavramlara "hiçbir zaman sahip *olmayacağı*"²³ gayet olanaklı bir durumdur; dolayısıyla [fiziki açıdan, insan yaşamının sonluluğu nedeniyle] temsil edilmeyecek böyle olguların varlığına inanabiliriz; (ii) Diğer yandan, bunun haricinde insani varlıkların yaşam süreleri sonsuz olmuş olsa bile yine de herhangi bir insan tarafından "asla *temsil edilemeyecek* veya *anlaşılamayacak*" olan bir takım olguların var olduğuna da inanabiliriz, çünkü insani düşünsel yapımız bu olguların temsil edilmesine asla müsaade etmeyebilir.²⁴ Bu durumda, bir takım olguların herhangi bir insan tarafından *temsil edilememesi* insanın yaşamının fiziki yasalara tabi olmasına değil, insanın *zihinsel yapısının kavramsal çerçevesinin sınırlı olmasına* bağlanmıştır. Dikkat edilirse, biraz önceki alıntılanan pasajda Nagel aynı gerekçeyi sunar: "*Onların zihinlerinin yapısı onların başarısını imkânsız kılabilir*".²⁵ Şimdi ise, insanlar söz konusu olduğunda yine aynı gerekçeyi sunar: "... *bizim yapımız gerekli olan kavramları kullanmamıza imkân tanımaz*".²⁶ Nagel, her iki durumda da, yani X-türündeki varlıkların Y-türünde bir varlık olmanın nasıl bir şey olduğunu anlamaya çalışırken, Y-türündeki varlıkların da X-türündeki bir varlık olmanın nasıl bir şey olduğunu anlamaya çalışırken ortaya koyduğu temsil faaliyetinin en nihayetinde X ve Y türündeki varlıkların kendi düşünsel repertuarları ile sınırlandığı için başarısızlıkla sonuçlanacağını iddia eder. Bu noktada, Nagel'in *gerçekçi* (İng., "realist") duruşunu da hesaba katmakta fayda

²¹ Thomas Nagel, (1979b) "What is it like to be a bat?", s. 171.

²² A.g.e., s. 171.

²³ A.g.e., s. 171.

²⁴ A.g.e., s. 171. Bir noktayı özellikle vurgulamak istiyorum. Yukarıdaki alıntıda Nagel akıllı yarasalar ve Marslılar için şöyle söylemişti: "*Onların zihinlerinin yapısı onların başarısını imkânsız kılabilir*" (Nagel, 1979b, s. 170, italikler bana aittir). Burada ise bu sefer insanların zihinsel yapısının bazı olguların temsil edilmesine imkân veremediğinden bahsediyor. Her iki durumda da temsilin imkansızlığı temsili üreten zihinlerin kavramsal yapı ve sınırlarına bağlanmıştır.

²⁵ Thomas Nagel, (1979b) "What is it like to be a bat?", s. 170. İtalik vurgular bana aittir.

²⁶ A.g.e., s. 171. İtalik vurgular bana aittir.

vardır; çünkü, bana kalırsa, Nagel'in bu bahsi geçen düşüncelerinin altında onun *gerçekçiliği* yatar: Nasıl ki, duyu organlarımız belirli bir fiziksel duyu eşiği içerisinde işlevlerini yerine getirebiliyorsa, bu duyu eşiğinin altındaki herhangi bir nesneyi veya olayı biz algılamıyoruz diye reddetmiyorsak, duyu eşiği bize göre daha geniş olan hayvanlar tarafından algılanabileceğini *gerçekçi* bir biçimde kabul ediyorsak, benzer bir biçimde yarasanın veya Marslının iç dünyası örneklerinde olduğu gibi bizim temsil sistemimizin kavramsal sınırlarını aşabilecek bir takım öznel olguların, bilinçli deneyimlerin varlığını kabul etmek durumundayızdır. Bizim zihinsel yapımız varlığından dahi haberdar olmadığımız veya olamayacağımız bir takım deneyim içeriklerinin temsil edilmesine müsaade etmeyebilir; ama yine de oldukça gerçekçi ve usçu sezgilerle hareket ederek temsil edemediğimiz ve asla temsil edemeyeceğimiz şeylerin var olduğu çıkarımını yapabiliriz. Böylece, Nagel'in bir yarasanın veya bir Marslının iç dünyasının mahiyeti hakkındaki sorgulamasının neticede yukarıda açıklanan ilk durumdaki (i) gibi insan yaşamının sonluluğu nedeniyle hasıl olan öznel olguların temsil edilememesi sorunu ile alakası olmadığını, ikinci durumda (ii) açıklanan sorun ile alakalı olduğunu, yani insan yaşamı ölümsüz bile olsa, bir insan olarak var olduğumuz sürece asla erişemeyeceğimiz ve temsil edemeyeceğimiz olguların var olabileceği meselesiyle alakalı olduğunu anlıyoruz. Eğer bizim zihin yapımız nedeniyle erişilemeyen bu türden olgular varsa, bunların varlığı bize belirli bir bakış açısından kaynaklanan veya bu bakış açısı vasıtasıyla tesis edilen olguların, yani öznel olguların var olduğunu gösterir.²⁷

Bu *imkânsızlık* başka varlıklar tarafından gözlemlenebilir, fakat onların varlığının veya varlık olanağının insani olarak erişilemez olguların var olduğunu ifade eden hipotezin öneminin bir önkoşulu olup olmadığı net değildir. (Ne de olsa insani olarak erişilemez olgulara bir erişimi bulunan varlıkların doğası da *muhtemelen* insani olarak erişilemez bir olgudur.) Bir yarasa olmanın nasıl bir şey olduğuna dair düşünce, bu yüzden, bir insan dilinde ifade edilebilecek önermelerin doğruluğundan ibaret olmayan olguların var olduğu sonucuna götürüyor gibi görünüyor. İfade edemediğimiz veya anlayamadığımız böylesi olguların varlığını tanımaya mecbur kalabiliriz... Bu konunun önümüzdeki konu (yani, zihin-beden sorunu) üzerindeki etkisi deneyimin öznel mahiyeti hakkında genel bir gözlem yapmamız için bize bir imkân sağlar. Bir insan olmanın,

²⁷ Nagel'in bu çıkarımının bir eleştirisi için bkz., Lawrence Nemirow, "Mortal Questions by Thomas Nagel", *Philosophical Review* 89/3 (1980), s. 473-477; Lawrence Nemirow, "Physicalism and the Cognitive Role of Acquaintance", Campbell (Ed.), *Mental Causation and The Metaphysics of Mind: A Reader* kitabının içinde, Broadview Press: Mississauga, Canada, 2003, s. 176-186.

bir yarasa olmanın veya bir Marslı olmanın nasıl bir şey olduğuna dair olguların statüsü ne olursa olsun, *bu olguların belirli bir bakış açısını barındıran olgular olduğu görülür*.²⁸

Böylece, “su=H₂O”, “gen=DNA”, vb., özdeşlik cümleleri vasıtasıyla başarılı bir biçimde gerçekleştirilen indirgeme projesinin konu bilinç meselesine gelince ıskaladığı noktayı da görmüş oluruz. Normal şartlar altında, bir indirgeme yapılırken indirgemesi yapılacak şeyin görünüşlerinden, farklı kişilere nasıl görüldüğünden mümkün merteye sıyrılarak nesnel olana, o şeyin gerçekte olduğu hale ulaşılmaya çalışılır.²⁹ Fakat bu indirgeme projesinin bilinç konusunda başarıya ulaşması imkânsız görünür, konu bilinç olunca *görünüşlerden gerçekliğe* ulaşma çabası anlamsızlaşır;³⁰ çünkü bilinçli hallerin var olması o türe özgü bir bakış açısının var olmasını gerektirir. İndirgeme mekanizması en nihayetinde bütün bakış açılarından sıyrılarak nesnenin gerçekte olduğu halini araştırmak üzere programlandığı için mahiyeti gereği bilincin özünü, yani bakış açısını, *nesnenin bilinçli özneye görünüşünü* dışarıda bırakmak zorunda kalacaktır.

59

II. Bir Karşı-Model Eleştirisi

Nagel'in metin içinde kullandığı “erişim” (İng., “access”) terimini³¹ Nagel'in bu makale boyunca bize sunmaya çalıştığı model doğrultusunda şu şekilde yorumlamak mümkündür. Epistemik erişim, iki yolla gerçekleşebilir: (i) bir nesnenin doğası objektif bir biçimde [o nesnenin bir türe nasıl görüldüğünden bağımsız bir biçimde] açıklanabiliyorsa, o bilgi nesnesine nesnel-epistemik bir erişim vardır; sözgelişi dünyada gerçekleşen yıldırım fenomeni, gökkuşağı fenomeni, corpus callosumun yapısı ve işlevi, vb., nesnel ve olayların açıklanması haddi zatında belirli bir bakış açısına ontolojik olarak bağımlı olmadığı için, yani “farklı bakış açılarından ve farklı algı sistemlerine sahip bireyler tarafından gözlemlenebilir ve anlaşılabilir” olduğu için bu olaylara nesnel-epistemik bir erişimin bulunduğu söylenebilir;³² (ii) bir

²⁸ Thomas Nagel, (1979b) “What is it like to be a bat?”, s. 171. İtalik vurgular bana aittir.

²⁹ A.g.e., s. 173-174.

³⁰ A.g.e., s. 174.

³¹ A.g.e., s. 170-172.

³² A.g.e., 172-173. Nagel bu mesele ile bağlantılı olarak indirgemeci kuramların bir noksanlığına işaret eder: İndirgemeci kuramlar en nihayetinde şeylerin nasıl görüldüğüne değil, şeylerin gerçekte ne olduklarına yoğunlaştıkları için varlığın fiziki-nesnel özelliklerini açıklamayı hedefler; halbuki bilinçli bir deneyimin var olması bir bakış açısını, nesnenin özneye görünme biçimini gerektirir, o yüzden indirgemeci kuramlar bilincin yokluğu ile “mantıksal olarak uyumludur” (Nagel, 1979b, s. 166; ayrıca bkz., Nagel, 1979c, s. 187; David Chalmers, “Facing up to the Problem of Consciousness”,

nesnenin içinde bulunduğu deneyim hali öznel bir kanalla, sözgelışı bizatihi deneyim yaşayan kişinin kendi deneyim içeriğinin direkt farkındalığına ulaşması vasıtasıyla (Nagel 1979a: 160) veya aynı türdeki farklı bir bireyin kendisinin daha önce yaşadığı benzer deneyim halini hafızasında geri çağırarak zihninde canlandırması yoluyla karşısındaki deneyim yaşayan kişinin deneyim içeriğine yönelik bir anlayış geliştirmesi yoluyla, onun bakış açısına kendini adapte ederek açıklanabiliyorsa, o bilgi nesnesine öznel-epistemik bir erişim vardır (Nagel 1979b: 172; Krş. Nagel 1979a: 160).³³ Burada Nagel'in düşüncesinde şöyle bir tez merkezi konumdadır: Ancak aynı tip varlıklar birbirlerinin bakış açılarını anlayabilirler; çünkü bu bakış açılarını oluşturan öznel olgular ortaktır. Şimdi bu tezin ayrıntılarına nüfuz edebilmek için Nagel'in bize sunduğu modeli incelemeye başlayalım.

Nagel'in öne sürdüğü modeli biraz daha ayrıntılı bir şekilde incelediğimizde karşımıza şu resim çıkar: *Her zihin sahibi varlık, sahip olduğu zihinsel/düşünsel yapının kavramsal çerçevesi ve sınırları içerisinde düşünebilir.* Duyu organlarının fiziki özellikleri nasıl onların duyum eşiklerini belirliyorsa, zihin sahibi varlıkların da bir düşün eşikinden bahsedilmelidir. Bu açıdan bakıldığında, herhangi insan türünde bir canlının bir-insan-olarak-var-olduğu sürece [yaşamı sonsuz olmuş olsa bile] karşılaştığı zaman kendi temsil sisteminde asla anlam veremeyeceği olgular, yani insani olarak epistemik-erişimi imkânsız olan olgular mevcut olabilir. Aynı şekilde, herhangi bir Marslı veya başka zihin sahibi bir varlığın da karşılaştığı zaman kendi temsil sisteminde asla anlam vermeyeceği olgular, yani bir-Marslı-olarak-var-olduğu

Journal of Consciousness Studies 2 (1995), s. 200-219; David Chalmers, *The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory*, Oxford University Press: Oxford, 1996).

³³ "Öznel-epistemik erişim" terimi ile "özel-epistemik erişimi" (İng., "private-access") teriminin karıştırılmaması gereklidir (Ayrıca krş., Thomas Nagel, "Physicalism", *The Philosophical Review* 74/3 (1965), s. 339-356). "Özel-epistemik erişim" terimi bir varlığın kendi zihinsel hallerine başka hiç kimsenin sahip olamayacağı ayrıcalıklı bir erişiminin olduğu anlamında kullanılır. Daha teknik bir dille: Eğer x varlığı F-zihinsel halinde ise, x zorunlu olarak F-zihinsel halinde olduğunu bilir. Diğer herkes benim şu an içinde bulunduğum zihin haline dair bir yanlıgı içinde olabilir; yalnız ben kendi düşünce içeriklerime dolaysız ve ayrıcalıklı bir erişimim olduğu için içinde bulunduğum zihin hali konusunda yanlamam (Thomas Nagel, "Physicalism", s. 344-345). Nagel özellikle şu noktanın altını çizer: "bakış açısı" ile "özel-epistemik erişim" aynı anlama gelmez; eğer durum böyle olsaydı her deneyim sahibi kişinin sadece ama sadece kendine has/özel deneyim içerikleri olurdu ve bu deneyim içerikleri aynı türdeki diğer varlıklar tarafından asla anlaşılamazdı (Nagel, 1979b, s. 171). Nagel bu noktayı şöyle ifade eder: "Daha öznel olan zorunlu olarak daha özel değildir" (Thomas Nagel, (1979d) "Subjective and Objective", s. 207). Nagel'a göre, bakış açısı bir tip (İng., "type") olarak düşünölmelidir. Örneğin, bir insan aynı tipteki diğer bir organizmanın, yani başka bir insanın bakış açısına her ne kadar mutlak düzeyde sahip olamayacak olsa da (Nagel, 1979b, s. 172, dipnot 8), en azından kendisini onun yerine koyarak, onun bakış açısıyla bakmaya çalışarak onun içinde bulunduğu deneyim halinin neye karşılık geldiğini anlayabilir.

sürece epistemik-erişimi imkânsız olgular mevcut olabilir. Bu türden olgulara, belirli bir bakış açısını içerdiği için³⁴ “öznel olgular” diyelim ve bu farklı türdeki varlıklar arasında gerçekleşen öznel-epistemik erişimsizliğin simetrik (İng., “the symmetry of the subjective-epistemic inaccess”) olmasını şu şekilde formüle edelim:

Öznel-Epistemik Erişimsizlik Simetrisi: X ve Y gibi iki farklı türdeki varlık arasında karşılıklı olarak öznel-epistemik erişim yoktur ancak ve ancak (i) X-için-X-olarak-var-olmanın-mahiyetine ve X'in bu türden bir varlık olması neticesinde yaşamış olduğu bilinçli deneyim içeriklerine Y'nin öznel-epistemik bir erişimi yoksa ve (ii) Y-için-Y-olarak-var-olmanın-mahiyetine ve Y'nin bu türden bir varlık olması neticesinde yaşamış olduğu bilinçli deneyim içeriklerine X'in öznel-epistemik bir erişimi yoksa.

X-türündeki varlıklar dünyada yaşayan insanlar olsun, insanların iç-dünyası/deneyimleri ile ilgili olguları o dünya bağlamında X-dilinde doğru bir biçimde ifade eden P, Q, R, S, T gibi önermeler olduğunu düşünelim. Diğer taraftan, [bizim zihinsel yapımızla örtüşmeyen, insan dili içerisinde temsil edilemeyen, dolayısıyla da hiçbir şekilde anlam veremeyeceğimiz] Y-türünde varlıkların [Marslılar olsun] olduğunu hayal edelim. Gerçekçi bir bakış açısıyla ilerleyerek, onların da kendilerine göre bir iç dünyaları olduğunu, onların iç dünyaları ile ilgili olguları kendi dünyaları bağlamında Y-dilinde doğru bir biçimde ifade eden $\Delta, \zeta, \Gamma, \Omega, \epsilon$ gibi önermeler olduğunu düşünelim. Bu modele göre, X-türündeki bir varlık Y-türündeki bir varlığın iç dünyasını, öyle bir varlık olarak var olmanın mahiyetini anlayamayacağı için Y'nin bilinçsiz ve zihinsiz bir varlık olduğunu düşünebilir; aynı şekilde bu durum Y-türündeki varlıklar için de geçerlidir; fakat her iki durumda da bir şekilde öznel-epistemik erişimsizliğin simetrik olmasına dayanan bu çıkarım “bilişsel uyumsuzluğun en kaba biçimi”³⁵ olarak nitelendirilecek ve sonuç olarak geçersiz bir çıkarım olacaktır; çünkü Nagel'in deyimiyle her iki varlık türündeki bireyler haklı olarak “bizler bizim gibi olmanın nasıl bir şey olduğunu biliriz” diyecektir.³⁶

Nagel'in bize sunmuş olduğu bu modele karşıt olarak başka bir modelin de gayet mümkün olduğunu düşünüyorum. Bu sefer, yukarıdaki modelin merkezi düşüncesini oluşturan önermenin doğruluğunu şüpheli kılan, (en azından bir olanaklı dünyadaki) zihin yapısının düşüncesini sınırlamadığı bir nesnenin var olduğunu düşünelim.³⁷ Eğer böyle bir nesnenin var olması

³⁴ Thomas Nagel, (1979b) “What is it like to be a bat?”, s. 171.

³⁵ A.g.e., s. 170-171.

³⁶ A.g.e., s. 170. İtalik vurgular bana aittir.

³⁷ Buradaki kastın Tanrı veya Tanrısal bir varoluşa sahip bir nesne olduğu sanılabilir; okuyucunun anlamasını kolaylaştırıyorsa buna bir itirazım olmayacaktır. Yalnız, en azından bir dipnotta gerçek kastımı açıklamak isterim: Bu varlık bir Tanrı veya Tanrısal bir varoluşa sahip bir varlık olmak zorunda değildir. Bir şekilde evrimsel koşullar

mümkünse, böyle bir olanaklı dünya varsa, o zaman yukarıdaki modelin merkezi düşüncesini oluşturan önermenin de şöyle bir önerme vasıtasıyla yanlışlandığını söyleyebiliriz: Farklı olanaklı dünyalardaki birçok zihin sahibi varlık, *her zihin sahibi varlığın* ancak sahip olduğu zihinsel/düşünsel yapının kavramsal çerçevesi ve sınırları içerisinde düşünebildiğini düşünebilir; yalnız bu durum *zorunlu olarak* bütün zihin sahibi varlıklar için geçerli olmak durumunda değildir; çünkü en az bir olanaklı dünyadaki bazı zihinsel varlıkların [insanların sandığı gibi, insanların sandığı derecede] düşün sınırları olmayabilir. Bu önermenin olanaklı-doğru olduğunu kabul ettiğimizde bu sefer Nagel'in sunduğu modele karşıt bir model geliştirmiş oluruz. Bu modele göre, insanların ve Marslıların hala zihinsel yapıları nedeniyle birbirlerinin iç dünyalarına vakıf olamadığı, öznel-epistemik erişimlerinin bulunmadığını söyleyelim. Fakat, bu sefer ek olarak modelimizde Z-türündeki varlıkları içeren ayrı bir olanaklı dünya tanımlayalım. Bu varlıkların diğer varlıklardan farklı olarak insanların ve Marslıların iç-dünyalarını doğru bir biçimde ifade eden P, Q, R, S, T ve Δ, ζ, Γ, Ω, ∈ gibi önermelerin işaret ettiği olgulara epistemik bir erişimi olacaktır.

Bu modeli baz aldığımızda, bu sefer çok ilginç bir kuramsal sonuç ile karşı karşıya kalırız. Nagel'in bize sunduğu modeldeki düşüncesine göre, herhangi türdeki bir organizmanın F-bilinçli deneyimine sahip olması için *özel olarak*³⁸ o türden bir organizmanın F-halinde-olmanın-mahiyetine dair [o türe ait] bir bakış açısının,³⁹ yani öznel-epistemik bir erişiminin olması gerekir. Bu bakış açısı, türe özgü bir birinci-tekil şahıs perspektifi olduğu için de (i) farklı türler birbirlerinin bilinçli deneyim içeriklerini anlayamayacaktır; (ii) ayrıca, İşlevselcilerin ve Zihin-Beyin Özdeşliği Kuramcılarının sanılarının aksine, bu fenomen indirgemeye gelmeyen bir fenomen gibi görünmektedir. Halbuki, benim sunduğum modele göre, düşün yapısı [görece veya mutlak düzeyde] sınırlı olmayan bir olanaklı-varlık insanın veya Marslının bakış açılarından kaynaklanan türe özgü bilinçli deneyimleri kavrayabilecektir, sözceliği [her ne kadar bu varlık bir insan olmasa da] bir-insan-için-F-halinde-olmanın-mahiyetini kavrayabilecektir.⁴⁰ Bu varlığın, öznel-epistemik erişime sahip

neticesinde zihinsel yapısının değiştiği, daha önceki atalarının ilkel zihinsel yapıları nedeniyle daha öncesinde düşünemedikleri şeyleri düşünülür kılan bir varlığı kastediyorum. Böyle bir varlığın, daha önceki ilkel atalarına kıyasla, zihinsel yapısının önceki sınırlarını aşarak onlar tarafından "düşünülemez" olan şeyleri "düşünülür" kıldıkları söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında, bu varlığın da en nihayetinde bir düşünce sınırı olduğu söylenebilir; yalnız bu varlığın her şeyi düşünebilme imkânı olmasa da en azından kendi-türü haricindeki varlıkların bilinçli hallerine ilişkin keskin bir anlayış, öznel bir kavrayış geliştirmiş olması muhtemeldir.

³⁸ Thomas Nagel, (1979b) "What is it like to be a bat?", s. 175.

³⁹ A.g.e., s. 171.

⁴⁰ Bir varlığın başka türden varlıkların halini anlamak için [Nagel'in imalarının aksine] onlara dönüşmesine gerek yoktur; sadece düşüncesini, kavrayışını geliştirmesi

olması sadece Nagel'in savunduğu Öznel-Epistemik Erişimsizlik Simetrisi Tezinin doğruluğundan değil, ayrıca Nagel'in savunduğu temel tezin doğruluğundan da şüphe etmemize bizi sevk edebilir. En nihayetinde, bilinçli deneyimin tanımlayıcı özelliğinin o deneyimi yaşayan organizmanın bakış açısından kaynaklandığı iddia ediliyordu, öyle ki insan türündeki bir varlığın başka türdeki bir varlığın, mesela yarasanın yaşadığı bilinçli deneyimi kavrayabilmesinin tek ve yegâne yolu⁴¹ o türe özgü bakış açısına *sahip olmaktır*, yani insanlıktan tamamıyla çıkıp yarasa olarak var olmak ile bu bakış açısını edinmek *mümkün olabilir*.⁴² Bu bakış açısı düşün sınırları bizden çok farklı olan bir varlık tarafından *bir anlamda* [bakış açısına *direkt sahip olmak* değil, ama dolaylı bir şekilde bakış açısına kendini adapte edebilmek, bakış açısını bir üst düzey düşünce vasıtasıyla kavramak anlamında] paylaşılabilirse, bilinçli deneyimin işaret ettiği öznel olguların varlığı meselesi de şüpheli duruma düşer; çünkü bilinç sahibi varlığın penceresinden bakıldığında öznel olguların varlığına *sadece tür içinde* ulaşmak mümkünken, benim sunduğum modelin açtığı pencereden bakıldığında bu öznel olduğu düşünülen olguların aslında diğer tür bir varlık tarafından kavranabilme durumundan söz edebiliriz; bu durumda ise türe özgü öznel bir olgu sanılanın aksine o kadar da öznel olmayabilir.

63

İlginç bir şekilde Nagel, makalesinde bir yerde başka varlıkların insanların yaşadığı düşünsel kısıtlamaları gözlemleyebileceklerinden, ama insani olarak erişilemez olguların önemi için bu durumun bir önkoşul olup olmadığını net olmadığından bahseder;⁴³ zira böyle varlıkların doğası da sonuçta “insani olarak erişilemez bir olgu” olacaktır, bunların var olup olmaması, Nagel'a göre, *insani olarak erişilemez olguların önemi* için bir tehlike arz etmez.⁴⁴ Nagel haklıdır; zira *radikal bir evrim söz konusu olmadığı sürece* insani olarak erişilemez olgular insani olarak erişilemez olgular olarak kalacaktır.⁴⁵ Ayrıca, Nagel şu konuda da haklıdır: gerçekten de insanların

yeterlidir, düşünsel/kavramsal gelişim tam da bu anlama gelir. Bu kavrayış şu an için mümkün görünmüyor olabilir; ama bunun şu an için mümkün görünmemesi ilelebet imkânsız olduğu anlamına da gelmez.

⁴¹ Lewis'in, Nagel'in (1979b) ve Jackson'ın (Frank Jackson, “Epiphenomenal Qualia”, *The Philosophical Quarterly* 32/127 (1982), s. 127-136; Frank Jackson, “What Mary Didn't Know”, *The Journal of Philosophy* 83/5 (1986), s. 291-295) sunduğu argümanlarda eleştirdiği nokta budur. Lewis'e göre, F-deneyimine sahip olmak F-halinde-olmanın mahiyetine ilişkin bilgi sahibi olmanın belki de en iyi ve en pratik yolu olabilir; ama F-deneyimine sahip olmak o deneyimi öğrenmenin tek olanaklı yolu değildir. Bkz., David Lewis, “What Experience Teaches”, *Papers in Metaphysics and Epistemology* vol. II içinde, Cambridge University Press: Cambridge, UK; New York, USA, 1999a, s. 263-264.

⁴² Thomas Nagel, (1979b) “What is it like to be a bat?”, s. 169-170.

⁴³ A.g.e., s. 171.

⁴⁴ A.g.e., s. 171.

⁴⁵ Sonuç bölümünde ne demek istediğimi açıklayacağım.

düşünsel sınırlarını gözlemleyebilen varlıklar olsa bile insani olarak erişilemez olgular (o türden varlıkların doğası da dahil olmak üzere) insani olarak erişilemez olgular olacaktır. Bütün bunların dışında, Nagel şu konuda da haklıdır: başka türe ilişkin öznel olguları anlayacak veya ifade edecek durumda olmasak bile onların varlığını *gerçekçi sezgilerle* hareket ederek bir şekilde kabul etmek durumundayız.⁴⁶ Yalnız, öne sürülen bu *gerçekçi yaklaşım* vasıtasıyla bir adım daha atma imkânı varken Nagel özellikle bu adımı atmaktan kaçınır veya bu adımı atmak ona mantıksal olarak imkânsız görünmüş olabilir. Bütün bu gerçekçi gözlemler ve çıkarımlar neticesinde insanların asla erişemeyeceği olgulara diğer türden varlıkların erişebileceği çıkarımına ulaşılabilirse, neden bu gerçekçi yaklaşıma uygun olarak bir adım daha atılmıyor? Eğer insani olarak erişilemez olguların varlığını ve bu olguları gözlemleyebilecek/anlayabilecek olanaklı nesnelere varlığını gerçekçi sezgilerle kabul edeceksek, bir adım daha atarak şu olasılığı da göz önünde bulundurmalıyız. *İnsani olarak erişilemez olgular/durumlar arasında, başka türdeki bir olanaklı nesnenin insanın erişilemez olduğunu düşündüğü insani, Marslı, vb., türdeki nesnelere bakış açılarına o türden varlıklara dönüşmeden erişebilmesi durumu/olgusu bulunabilir; sonuçta insanlar bunun farkında olmasalar da, tanım gereği bu olgu insani olarak erişilemez bir olgu olmuş olsa bile, bu olgunun olasılığını gerçekçi sezgilerle hareket ederek kabul etmek durumundayız.* Bu yüzden, bu gerçekçi sezgi doğrultusunda hareket ederek şu sonuca varırız. Eğer olanaklı bir varlık [insanın haberi olmadan] spesifik olarak X'in yaşadığı F-deneyiminin mahiyetini ve genel olarak X-için-bir-X-olarak-var-olmanın mahiyetini bir şekilde gözlemleyebilecek ve buna yönelik bir kavrayış geliştirecek düzeyde bir varlıksa, bilinçli bir insani organizma ile ilişkili olgulara epistemik bir erişimi bulunuyorsa, bu durumda Nagel'in öznel olgulara atadığı ayrıcalıklı önem de bütün cazibesini yitirir, şüpheli bir duruma düşer.

III. Sonuç

Bu tartışma neticesinde, sonuç olarak bir tespitte bulunmak istiyorum. Nagel'in sunduğu modelin insani sezgilere ve birtakım önyargılara hitap eden bir tarafı olduğu için bu model birçok insanın da aslında kolayca kabul edebileceği bir model olacaktır. Bu modelin vurguladığı merkezi bir teze göre, herhangi türde bir organizma aynı türdeki diğer bir organizmanın içinde bulunduğu deneyim içeriğini anlayabilir; fakat bu organizmanın bambaşka türdeki bir organizmanın deneyim içeriğini anlaması imkânsız görünür. Örneğin, bir insan insanın sahip olduğu duyu sisteminden radikal bir biçimde farklı bir duyu sistemine ve düşünce yapısına sahip olan bambaşka bir yaşam

⁴⁶ Thomas Nagel, (1979b) "What is it like to be a bat?", s. 171.

formu hakkında kesin bir yargıda bulunamayabilir. Farklı türdeki zihin sahibi varlıkların farklı zihinsel yapıları olacağından bu farklı türdeki varlıkların birbirlerinin bilinçli deneyim içeriklerine öznel-epistemik bir erişimi de bulunmayacaktır; yine de gerçekçi sezgilerle hareket ederek karşı türdeki varlıkların da bilinç sahibi varlıklar olabileceğine inanabiliriz.⁴⁷ Nagel'in bize sunduğu bu modelin ana tezi kısaca şudur: Ancak aynı tip varlıklar birbirlerinin bakış açısını anlayabilirler; çünkü bu bakış açılarını oluşturan öznel olgular ortaktır.

Nagel'in öne sürdüğü bu modelin gizli bir varsayımı vardır: Düşünsellik de duyumsama gibi veya duyumsama cinsinden ele alınmalıdır.⁴⁸ Duyumsama, duyu organlarının fiziki özellikleri üzerinden belirlendiği için, ayrıca fiziki olan her şeyin şöyle ya da böyle fiziki bir sınırı olacağı için, duyumsamanın da sınırlı olacağı düşünülür. Birçok insan bunun aynısının bilişsel/düşünsel yetiler için de geçerli olacağını düşünür. Halbuki, (a) insanın düşünselliğinin duyumsama cinsinden ele alınması gerektiği, insanın algısal donanımının doğal olarak insanın düşüncesini sınırladığı tezi bir kere doğruluğu zorunlu olan bir tez gibi hiç de görünmüyor,⁴⁹ (b) ayrıca [insanın düşünselliğinin duyumsama üzerinden analizi doğru bir yaklaşım olmuş olsa bile, yani insanın algısal donanımı insanın düşünselliğini gerçekten kısıtlamış olsa bile, algının bize sunduğunun haricinde olan şeyleri düşünemiyor olsak bile] bizim insan olarak yaşadığımız bu sınırlamadan hareketle bir genelleme yaparak "*Zorunlu olarak*, bütün zihin sahibi varlıklar zihinsel yapıları dolayısıyla düşünsel sınırlara sahiptir" tezini savunmak pek makul gelmiyor.⁵⁰ İnsanın zihinsel yapısından ve düşünsel sınırlamalarından hareketle yapılan böylesi bir varsayım, benim fikrime göre, gizli çalışan bir antropomorfize faaliyetinin bir sonucudur ve bu kaynaktan beslenen çıkarım da geçerli bir çıkarım olamaz.

⁴⁷ A.g.e., s. 170.

⁴⁸ Bunun karşı-tezi olarak nitelendirilebilecek bir görüşün yansımaları için bkz., Rene Descartes, *The Philosophical Writing of Descartes* vol. I, transl. by John Cottingham, Robert Stoothoff, Dougal Murdoch, Cambridge University Press: Cambridge, 1985, s. 139-141; Descartes'in bu görüşünün bir eleştirisi için bkz., Daniel Dennett, "Mechanism and Responsibility", *Brainstorms: Philosophical Essays on Mind and Psychology* kitabının içinde, MIT Press: Cambridge, 1978/2017, s. 263-264. Felsefe tarihindeki deneyimci gelenekten gelen felsefeciler temel olarak bilginin deneyimden ibaret olduğunu iddia ederken aynı zamanda genel bir varsayımda bulunmuşlardır: Düşünce, en nihayetinde duyumsamaya dayanır, bu yüzden düşünce duyumsama üzerinden açıklanmalıdır. Bu geleneğin karşıtı olan ussalcılık geleneğine göre ise, gerçek bilgi deneyim üzerinden inşa edilemez; çünkü gerçek bilginin esas mekânı olan düşünce duyumsama gibi yanılı ve aldatmacalarla dolu bir alanın tutsağı olamaz.

⁴⁹ Bkz., Aristotle, *On The Soul, Parva Naturalia, On Breath*, transl. by W. S. Hett, Harvard University Press: Cambridge, Mass., c1957/2000.

⁵⁰ Dünyamızdaki olumsal (İng., "contingent") bir durumdan hareketle bu olumsal durumun bütün olanaklı dünyalarda da olan bir durum olduğunu söylediğimizde, şu çıkarımı yapmış oluruz: $P \therefore \square P$. Kipler mantığına göre, bu geçersiz bir çıkarımdır.

Nagel, insani olarak erişilemez olguların varlığının oldukça gerçekçi sezgilere dayanılarak savlanabileceğini ifade eder; bir insan sonsuz bir yaşama sahip olmuş olsa bile *bir insan olarak var olduğu sürece* karşısında duran bambaşka yaşam türündeki Y gibi bir varlık için Y-olarak-var-olmanın mahiyetini temsil edemeyecek, dolayısıyla da anlayamayacaktır. Buradaki imkânsızlık sonuçta zaman dolayısıyla, insan yaşamının kısıtlılığı nedeniyle oluşan bir imkânsızlık olamayacağı için, Nagel'in kastettiği imkânsızlık mantıksal/kavramsal bir imkânsızlık olmalıdır. Peki, bu sözde mantıksal imkansızlığın zemini nedir? Nagel'in söylediklerine baktığımızda cevap çok açıktır: insanların zihinsel yapılarının mantıksal/kavramsal sınırları nedeniyle insanlar *hiçbir zaman* Y-türünde bir varlık için Y-olarak-var-olmanın-mahiyetine dair olguları temsil edemeyecek ve anlamlandıramayacaktır. Geleceğe dair bu öngörünün, kesin fikrin kaynağı acaba nedir? Diyelim ki, bu zamana kadar gerçekten de Nagel'in dediği gibi bir Marslının, bir yarasanın deneyim içeriklerini anlamlandırabilecek bir yöntem bulamadık. Şimdiki zamanda bu yöntemi bulamamızdan hareketle, böyle bir yöntemin asla bulunamayacağını kesin bir şekilde söyleyebilir miyiz?⁵¹ Diğer bir yandan, bir yöntem bulmaktan ziyade, insanların zihinlerinin uzunca sürmüş evrimsel geçmişini de göz önünde bulundurarak, çok uzak bir gelecekte insanların evriminin devamı sonucu zihinlerinin de farklı yetiler kazandığını düşünelim. Daha önceki insanların düşünemedikleri birtakım şeyleri düşünebildiklerini düşünelim. Eğer bir noktada bu evrim geçirmiş olan insanlar Y-olarak-var-olmanın-mahiyetine dair olguları temsil edebilecek bir üst-zihinsel yapıya sahip olabilecekse, o zaman şimdiki insanların "mantıksal imkânsızlık" olarak öngördüğü şeylerin aslında mantıksal imkânsızlık olmadığı ortaya çıkar. Nagel çeşitli yerlerde sürekli vurgular, zihinsel yapılar sınırlıdır, insan yaşamı sınırsız bile olsa insanın zihni yapısı sınırlıdır; dolayısıyla (gelecek nesillerdekiler de dahil olmak üzere) bütün insanlar için geçerli bir durum vardır: Y-olarak-var-olmanın-mahiyeti insan tarafından anlaşılamayacaktır; çünkü bu mantıksal olarak imkânsız bir durum gibi görünüyor. Böyle görünmesinin nedeni, en azından benim görebildiğim kadarıyla, durumun mantıksal olarak imkânsız olmasından kaynaklanmıyor; zira bir insanın şu anki durumdan hareketle gelecek zamanları da kapsayacak bir biçimde yaptığı bu projeksiyon esasında insanın kendi kendine yarattığı psikolojik bir imkansızlıktır; ben burada, Nagel'in aksi yöndeki imalarına rağmen, mantıksal bir imkânsızlık göremiyorum. Bütün mesele, bu *konudaki bakış açımızı* değiştirmeye bağlıdır. Şu örnek üzerinde düşünelim. Diyelim ki, bir insanın beyin ölümünün gerçekleştiğini, artık onun ahlaki bir özne olmadığını, bilincin sonlandığını

⁵¹ Nagel, makalesinin son bölümünde "nesnel fenomenoloji" yaklaşımı üzerinde durur; dolayısıyla meselenin bu yönüne dair en azından bir yaklaşım denemesi geliştirmeye çalıştığı söylenebilir.

rapor eden bir cihazımız olsun. Fakat, bazı yakın-ölüm deneyimlerinde olduğu gibi, bu cihaz beyin ölümü raporu verdikten sonra insanların oldukça bilinç sahibi varlıklar olarak tekrar aramıza katıldıklarını, hatta bu cihazın beyin ölümü raporu verdiği andaki uyarı sinyalini işittiklerini, doktorun hemşireye kayıt alması için talimat verdiğini, doktorun akıllı saatinin çıkardığı randevu uyarı sesini, vb., birtakım ayrıntıları da doktorlara aktardıklarını, bu aktarılan bilgilerin de istatistiksel olarak yabana atılmayacak düzeyde doğru bilgiler olduğunu farz edelim. Bir olası yoruma göre, makinenin arızalı olduğu düşünülebilir; bu durumda makinenin arızasını tespit etmek için servise gönderilir. Diğer bir yoruma göre, makinenin aslında tasarımına uygun bir şekilde işlevini yerine getirdiği söylenebilir. Bazıları böylesi durumlardan hareketle, bilincin [hiçbir zaman diliminde] ölçülemez bir fenomen olduğunu, fiziksel olarak indirgenmesi imkânsız bir fenomen olduğunu, gelecekte de bu imkansızlığın devam edeceğini düşünebilir. Fakat, bu çıkarım sağlam bir çıkarım olmaktan uzaktır; çünkü hesaba katılmayan başka bir olasılık söz konusudur. *Şu an için*, bu cihaz her ne kadar işlevini kusursuz bir şekilde yerine getiriyor olsa da bilinçli organizmaları bilinçsiz organizmalardan hatasız bir biçimde ayırt edecek bir donanıma henüz sahip olmayabilir; yakın-ölüm deneyimleri neticesinde yapılacak çıkarımlardan birisi işte budur. Bu noktada yapılması gereken şey ise cihazın donanımından veya tasarımından kaynaklanan bu kusurları tespit ederek daha güvenilir bir cihaz tasarlamaktır. Bu cihazın tasarımı uzun yıllar gerektirse bile, bir şekilde o ideal olan mükemmel cihaza hiç kavuşmamış olsak bile, bütün bu irili ufaklı başarısızlıklar neticesinde bilincin fiziki olarak ölçülemez bir fenomen olduğunu kesin bir şekilde söyleyebilir miyiz? Şimdiki zamandan geleceğe uzanan “mantıksal imkânsızlık” öngörülerini her zaman sorunludur; çünkü burada olumsal meseleler ile mantıksal meseleler birbirine karıştırılır.⁵²

⁵² Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, trans. D.F. Pears and B.F. McGuinness. Routledge: London, New York, c2001, s. 66, özellikle bkz., 5.551-5.552.

KAYNAKÇA

- Aristotle, *On The Soul, Parva Naturalia, On Breath*, transl. by W. S. Hett, Harvard University Press: Cambridge, Mass., c1957/2000.
- Chalmers, David J., "Facing up to the Problem of Consciousness", *Journal of Consciousness Studies* 2 (1995), s. 200-219.
- Chalmers, David J., *The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory*, Oxford University Press: Oxford, 1996.
- Descartes, Rene, *The Philosophical Writing of Descartes* vol. I, transl. by John Cottingham, Robert Stoothoff, Dougald Murdoch, Cambridge University Press: Cambridge, 1985.
- Dennett, Daniel C., "Mechanism and Responsibility", *Brainstorms: Philosophical Essays on Mind and Psychology* kitabının içinde, MIT Press: Cambridge, 1978/2017, s. 251-274.
- Farrell, Brian Anthony, "Experience", *Mind* 59 (1950), s. 170-198.
- Frege, Gottlob, (1892) "On Sinn and Bedeutung", Beaney (Ed) *The Frege Reader* kitabının içinde, Blackwell Publishers: Oxford, 1997, s. 151-171.
- Gökel, Nazım, "İşlevselci-Tip Özdeşliği Kuramı ve Bilinç Sorunu", *Beytülhikme* 10/3 (2020), s. 843-870.
- Jackson, Frank, "Epiphenomenal Qualia", *The Philosophical Quarterly* 32/127 (1982), s. 127-136.
- Jackson, Frank, "What Mary Didn't Know", *The Journal of Philosophy* 83/5 (1986), s. 291-295.
- Lewis, David, "An Argument for the Identity Theory", *Journal of Philosophy* 63 (1966), s. 17-25.
- Lewis, David, "Psychophysical and Theoretical Identifications", *Australasian Journal of Philosophy* 50/3 (1972), s. 249-258.
- Lewis, David, "What Experience Teaches", *Papers in Metaphysics and Epistemology* vol. II kitabının içinde, Cambridge University Press: Cambridge, UK; New York, USA, 1999a, s. 262-290.
- Lewis, David, "Reduction of Mind", *Papers in Metaphysics and Epistemology* vol. II kitabının içinde, Cambridge University Press: Cambridge, UK; New York, USA, 1999b, s. 291-324.
- Nagel, Thomas, "Physicalism", *The Philosophical Review* 74/3 (1965), s. 339-356.

- Nagel, Thomas, "What is it like to be a bat?", *The Philosophical Review* 83/4 (1974), s. 435-450.
- Nagel, Thomas, "Brain Bisection and the Unity of Consciousness", *Mortal Questions* kitabının içinde, Cambridge University Press: Cambridge, [England]; New York, 1979a/2013, 147-164.
- Nagel, Thomas, "What is it like to be a bat?", *Mortal Questions* kitabının içinde, Cambridge University Press: Cambridge, 1979b/2013, s. 165-180.
- Nagel, Thomas, "Pansychism", *Mortal Questions* kitabının içinde, Cambridge University Press: Cambridge, [England]; New York, 1979c/2013, s. 181-195.
- Nagel, Thomas, "Subjective and Objective", *Mortal Questions* kitabının içinde, Cambridge University Press: Cambridge, [England]; New York, 1979d/2013, s. 196-213.
- Nagel, Thomas, *The View From Nowhere*, Oxford University Press: New York, 1986.
- Nemirow, Lawrence, "Mortal Questions by Thomas Nagel", *Philosophical Review* 89/3 (1980), s. 473-477.
- Nemirow, Lawrence, "Physicalism and the Cognitive Role of Acquaintance", Campbell (Ed.), *Mental Causation and The Metaphysics of Mind: A Reader* kitabının içinde, Broadview Press: Mississauga, Canada, 2003, s. 176-186.
- Sartre, Jean-Paul, *Being and Nothingness: An Essay on Phenomenological Ontology*, transl. by Hazel E. Barnes, Routledge: London, 2003.
- Sprigge, Timothy L. S., "Final Causes", *Proceedings of the Aristotelian Society, Supplementary Volumes* 45 (1971), 149-170.
- Wittgenstein, Ludwig, *Tractatus Logico-Philosophicus*, transl. by D.F. Pears and B.F. McGuinness. Routledge: London, New York, c2001.

Nagel'in Epistemik-Erişimsizlik Simetrisi Varsayımı Üzerine
Nazım GÖKEL